

УДК 37.015.31:78

Чепіра С.Г.

старший викладач циклової комісії музики і хореографії
Університетського коледжу
Київського університету імені Бориса Грінченка

СПРЯМОВАНІСТЬ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкрито питання формування морально-естетичного розвитку дітей у процесі слухання музики, визначено основні завдання і принципи музичної освіти дошкільників, складові музично-естетичної культури особистості. Описано процес слухання музики як засіб розвитку естетичних і моральних якостей особистості.

Ключові слова: музичне виховання, морально-естетичні якості, особистість.

Актуальність теми. Залучення до музики — одне з найцікавіших і радісних занять. Оскільки вона пов'язана з багатьма сферами людської діяльності, вчитися можна не тільки музиці, але й через музику, особливо в ранньому віці. Розуміння музики приходить у результаті вдумливого слухання. Спостереження і спеціальні дослідження показують, що дитина з самого раннього дитинства має дозовано слухати музику. При цьому діти швидше оволодівають мовою, стають більш рухливими й активними у спілкуванні.

Музика у сім'ї мистецтв посідає особливе місце завдяки її безпосередньому комплексному впливу на людину. Багатовіковий досвід і спеціальні дослідження показали, що музика впливає і на психіку, і на фізіологію людини, що вона може надавати заспокійливий і збуджувальний вплив, викликати позитивні і негативні емоції. Саме тому при всій розмаїтості напрямків роботи сучасної школи з великою наполегливістю стверджується теза про важливість музичного виховання всіх дітей без винятку, про його значення для розвитку загальних психічних властивостей (мислення, уваги, пам'яті, волі), для виховання емоційної та душевної чуйності, морально-естетичних потреб, ідеалів, тобто для формування всебічно розвинутої, гуманної особистості.

У рамках теорії і методики музичної освіти було проведено низку досліджень з виявлення шляхів розвитку музичної культури учнів. Так, плідно працювали в цьому напрямку Н.А. Терентьева, І.В. Кошміна, В.В. Алєєва, Ю.П. Лозицька. У результаті проведених досліджень автори дійшли висновку, що незважаючи на теоретичну і практичну значимість наявних методик навчання музиці, вони відображають досить вузькі питання, пов'язані з розробкою засобів навчання і виховання.

Саме тому, як справедливо зауважують В.Г. Ражніков, Н.І. Кі-ященко, А.І. Коніков, загальноосвітні школи як і раніше орієнтуються на розвиток лише окремих складових музично-естетичної культури учнів. Зокрема, найбільше приділяється увага діяльнісному аспекту – фрагментарному включенню дітей у різні види музичної діяльності.

У цілому можна констатувати, що в наукових роботах не накопичено достатньо матеріалу, необхідного для успішного вирішення проблеми формування музично-естетичної культури дітей, а також досить поверхнево розглянуті аспекти впливу музики на розвиток емоційної сфери дошкільників. Враховуючи вищевикладені факти, доцільно говорити про актуальність і важливість на сьогоднішній день розгляду даної теми.

Головна мета — показати, як музичне виховання впливає на формування духовної культури особистості, сприяє всебічному і гармонійному розвитку дитини.

Основні завдання і принципи музичної освіти дошкільників.

Музичний розвиток дитини-дошкільника надає нічим не замінний вплив на збагачення духовного світу. Це процес становлення та розвитку музичних здібностей на основі природних задатків, формування основ музичної культури, творчої активності від найпростіших форм до більш складним. Музичний розвиток надає нічим не замінний вплив на загальний розвиток: формується емоційна сфера, удосконалюється мислення, дитина стає чуйною до краси в мистецтві і житті.

Сучасна педагогіка накопичила великий досвід в теорії та практиці навчання, розробила нову систему виховання, яка ставить завданням формування особистості, здатної активно, творчо перетворювати дійсність.

Саме музика, музичне виховання може надати велику допомогу в повноцінному розвитку дитини. Під впливом музики, музичних вправ та ігор за умови використання правильно підібраних прийомів позитивно розвиваються психічні процеси і властивості особистості, чистішою і грамотнішою стає мова.

Можна виділити загальні завдання музичного виховання:

- 1) виховувати любов і інтерес до музики;
- 2) збагачувати музичними враженнями, знайомлячи дітей з різноманітними творами;
- 3) розвивати навички у всіх видах музичної діяльності: співі, слуханні, музично-ритмічних рухах, грі на музичних інструментах;
- 4) сприяти вихованню та формуванню музичного смаку;
- 5) впливати на всебічний розвиток дитини, використовуючи всі види музичної діяльності;
- 6) розвивати творчу активність у всіх доступних дітям видах музичної діяльності.

Музичний розвиток дитини має здійснюватися природно і невимушено. Допомогти дітям відчувати красу і силу впливу музики — завдання складне.

Робота будується на таких основних принципах: 1) особистісної спрямованості педагога на створення оптимальних умов для музичного розвитку; 2) ретельного відбору матеріалу відповідно до вікових особливостей дітей; 3) інтеграції різних напрямків виховної роботи та видів музичної діяльності дітей; 4) «від простого до складного»; 5) максимального використання розвиваючого потенціалу дитини в музичному розвитку.

Музичне сприйняття — складний процес пізнання, переживання і оцінки музичного твору, його художнього образу.

Основні цілі розвитку у дітей музичного сприйняття:

- 1) розширювати уявлення у дітей про музику як вид мистецтва;
- 2) формувати цілісне і диференційоване сприйняття музики;
- 3) розвивати сприйняття музики як одну з форм залучення до музичної культури;
- 4) розвивати слухову увагу: стійкість, обсяг, переключення, музичну пам'ять.

На жаль, до останнього часу місце музики в моральному вихованні дітей було не тільки нестійким, але й зазнавало постійної тенденції до все більшого його звуження, втрати самостійної цінності.

Надзвичайно важливо, щоб дія мистецтва починалася якомога раніше, з дитинства. Завдяки вихованню з ранніх років здатності глибоко відчувати і розуміти мистецтво, любов до нього зберігається потім на все життя, впливає на формування естетичних почуттів і смаків людини [2, 98].

Музично-естетична культура особистості. Формування особистості — складний, багатозначний процес, який виступає у формі фізіологічного, психічного і соціального становлення людини і визначається внутрішніми і зовнішніми природними і суспільними умовами.

Найважливішим завданням масового музично-естетичного виховання є формування здібностей сприймати і естетично оцінювати всі явища життя, дійсності та музичного мистецтва в світі естетичного ідеалу. Характер естетичних ідеалів дитини є головним показником рівня її оціночних музично-естетичних уявлень, тобто розвиненості її здібностей естетичного та музичного сприйняття, естетичного і музичного смаку.

Спочатку у своїй безпосередній цілісності музично-естетична культура особистості постає як частина загальної духовної культури. У ній виражається здатність сприймати і творити світ музики не тільки відповідно до норм естетичного ставлення, дотичних з красою, досконалістю, гармонією. Рівень музичної культури особистості характеризується таким комплексом її проявів, як здібності, установки, знання, вміння, навички, оцінки. Всі ці форми або складові музично-естетичної культури особистості виникають на основі музичної діяльності і розвиненої музичної свідомості [8, 14].

Музично-естетична культура особистості виступає як єдність здібностей, музично-естетичних знань, навичок поведінки, почуттів, оцінок і переконань. Вона виражається в наявності і розвиненості музичних задатків і здібностей; у змісті естетичних позицій особистості, ініціативи, установок на музичну діяльність; в системності, що виявляється в уміннях, навичках як необхідних елементах музичної творчості; в розвиненості чуттєво-оцінного ставлення та образного мислення, що дає змогу орієнтуватися в різноманітті музичних цінностей, формувати через механізми ціннісних орієнтацій сприйняття, переживання, оцінки, смаки, ідеали і погляди.

Відповідно до цього додатком музично-естетичної культури особистості є п'ять її підсистем, або утворень, — це сфери музичності, мотивації, інформації, операційності, оцінковості.

Музичність як підсистема культури особистості являє собою комплекс здібностей, що забезпечують успіх музичної діяльності. Мотиваційна підсистема музично-естетичної культури особистості включає в себе все різноманіття установок особистості, які зумовлюють музичну діяльність, інтереси, переконання, цілі, плани. При формуванні мотиваційної сфери особистості створюються передумови для розвитку її музично-естетичної культури в цілому, інформаційна підсистема музично-естетичної культури особистості представляє собою систему всіх видів і форм знань про музику. До них слід віднести музичні почуття, сприйняття, уявлення, поняття, судження, гіпотези, вчення, погляди, концепції, теорії. Всі вони є відображенням у музичній свідомості людини об'єктивних явищ і властивостей, відносин світу музичного мистецтва. Процес формування системи музичних знань особистості має моральну і педагогічну спрямованість і є процесом музичної освіти [2, 36].

Операційна підсистема музично-естетичної культури особистості — це сукупність всіх видів і форм його музичної діяльності і тих елементів, на основі яких вона складається: умінь, навичок, звичок, способів, прийомів і методів. Ця підсистема музично-естетичної культури формується в процесі музичного навчання.

Оціночна підсистема музично-естетичної культури особистості містить глибоко особистісний елемент ціннісних уявлень, які формуються на основі досвіду музичного сприйняття і творчості. Вона пов'язана з формуванням музично-естетичних оцінок, поглядів, переконань.

Складові музично-естетичної культури особистості.
Очевидно, що при розробці структурних елементів формування музично-естетичної культури особистості дитини враховуються особистісні та діяльнісні її аспекти. Так, наприклад, пріоритетна мета формування музично-естетичної культури включає в себе компоненти особистісного аспекту, а інші елементи будуються на діяльнісному аспекті музично-естетичної культури, оскільки навчальна діяльність учнів є провідною в процесі навчання музиці.

Одним зі складових компонентів методики формування музично-естетичної культури дітей є пріоритетна мета, яка полягає

в досягненні найвищого рівня сформованості музично-естетичної культури особистості. Необхідно підкреслити, що мета визначається особистісним аспектом музично-естетичної культури.

Наступною складовою є зміст формування музично-естетичної культури у процесі навчання музиці, виражений через організацію музичної діяльності.

Третім структурним компонентом є вибір форм організації, що забезпечують формування музично-естетичної культури у процесі навчання.

Вибір форм визначається їх спрямованістю на мету: досягнення найвищого рівня сформованості музично-естетичної культури. Слід зазначити, що велике значення для формування музично-естетичної культури має як навчальна, так і позанавчальна робота з музичного виховання. Виходячи з цього, серед форм навчальної роботи основне місце відводиться уроку музики (традиційному і нетрадиційному).

Четвертим складовим елементом, що формує музично-естетичну культуру дітей є спеціально відібрані методи. Можна використувати такі методи, пов'язані з музичною діяльністю:

1) інформаційно-пошуковий, що передбачає створення художньо-естетичних і проблемних ситуацій. Сама по собі наявність художньо-естетичної ситуації ще не гарантує обов'язкового включення дітей у музичну діяльність. В основі методу створення проблемних ситуацій лежить протиріччя між наявними знаннями, вміннями, навичками, інтересами, потребами, здібностями і тим, що треба буде розв'язати. Проблемні ситуації слід розглядати як відправний момент для включення школярів у добровільну музичну діяльність. Головне тут не стільки здобуття потрібних додаткових відомостей, скільки розвиток особистісного, емоційного ставлення дитини до самостійного добування інформації;

2) створення художнього контексту формує музично-естетичну культуру дитини через «виходи» за межі музики та інші види мистецтва (живопис, літературу), історію, природу, життєві ситуації. Тим самим створюються передумови для емоційного творчого сприйняття, яке вимагає від дитини «соціального діалогу», що передбачає активну взаємодію з усією навколишньою дійсністю;

3) «забігання вперед і повернення до пройденого», що сприяє розвитку більш глибокого усвідомленого сприйняття;

4) створення «композицій», що перш за все включає дітей у практичну музичну діяльність. Також «композиції» можуть бути у вигляді ансамблів і солістів;

5) роздуму про музику в різних формах спілкування з нею. Цей метод спирається не тільки на процес емоційно-естетичного переживання музики, а й на продуктивне мислення, яке дає змогу формувати музично-естетичну культуру на більш високому рівні;

6) «випереджальних» знань. Цей метод розглядається як можливість включення дітей у творчу музичну діяльність, він зумовлений самостійним прийняттям, вибором і виконанням творчих робіт. Головною умовою тут є добровільність. Прояв вольового тиску з боку вихователя або вчителя є неприпустимим.

Процес слухання музики як засіб розвитку естетичних і моральних якостей особистості. У широкому сенсі музичне виховання — це формування духовних потреб людини, її моральних уявлень, інтелекту, розвитку ідейно-емоційного сприйняття та естетичної оцінки життєвих явищ. У такому розумінні — це виховання Людини.

У більш вузькому сенсі музичне виховання — це розвиток здатності до сприйняття музики. Воно здійснюється в різних формах музичної діяльності, які ставлять за мету розвиток музичних здібностей людини, виховання емоційної чуйності до музики, розуміння і глибоке переживання його змісту. У такому розумінні музичне виховання — це формування музичної культури людини.

Музика володіє могутнім емоційним впливом, вона пробуджує в людині добрі почуття, робить її вище, чистіше, краще, тому що в переважній більшості вона передбачає позитивного героя, піднесені емоції. Музика прагне втілити етико-естетичний ідеал — у цьому особливість її змісту, особливості її впливу на людину [16; 10].

Специфіка дії музики на моральність людини пов'язана насамперед з розвитком емоційно-моральної чуйності. Духовна чуйність дає змогу співпереживати стан людини або іншої живої істоти, відгукуватися співчуттям, жалем, ніжністю, а також радістю за іншого.

Вирішальну роль у цілеспрямованому формуванні культури особистості відіграє художня діяльність, необхідна не тільки професіоналам, але і всім людям без винятку, бо вона допомагає формувати активне творче ставлення людини до праці, до життя вза-

галі. Тут рішучий акцент робиться на емоційне, творче сприйняття музики, на збагачення музичного слуху та музичного досвіду дітей.

Якщо говорити про естетичне виховання, то необхідно відзначити, що розвиток у дітей здатності сприймати прекрасне в навколишній дійсності, у творах мистецтва, в природі, у відносинах до людей, відрізнити дійсно прекрасне від потворного, розвивати смак до прекрасного і здатності самому створювати це прекрасне — це і є естетичне виховання.

Естетичне виховання спрямоване на вирішення таких завдань:

- формування у дітей здатності сприймати, відчувати, правильно розуміти й цінувати прекрасне в навколишній дійсності та мистецтві, формування навичок використання засобів мистецтва для пізнання життя людей, самої природи;
- розвиток глибокого розуміння краси природи, здатності берегти цю красу;
- надання дітям знань, а також прищеплення умінь і навичок у сфері доступних їм видів мистецтв — музики, співу, малювання, художнього слова, драматизації;
- розвиток творчих здібностей дітей, умінь і навичок відчувати і створювати красу в навколишньому житті, на заняттях, вдома, у побуті;
- розвиток у дітей розуміння краси в людських відносинах, бажання й уміння вносити красу в побут.

Естетика розглядає не тільки сутність об'єктивно існуючого прекрасного у житті та мистецтві. Вона вивчає особливості і способи суб'єктивного відображення прекрасного в навколишній дійсності.

Особливості цього відображення носять конкретно-чуттєвий характер і складають специфіку естетичної свідомості.

Естетичне сприйняття характеризується цілісністю. Сприймаються не тільки і не стільки окремі звуки, фарби, скільки весь колорит, вся гармонія звуків. У сприйнятті завжди позначаються інтереси, відносини, весь попередній художній та життєвий досвід людини. Особливу роль відіграють слух і зір — здатність вслухатися, вдивлятися у навколишній світ.

Естетичне почуття — більш складний вид усвідомлення прекрасного в житті. Воно характеризується здатністю і підготовленістю людини відчувати насолоду від зустрічі з прекрасним (чи обурення під час зустрічі з потворним). Оцінку прекрасних (або потворних)

явищ в мистецтві, природі, суспільстві можна назвати естетичним судженням. Звідси особлива близькість морального і естетичного. Прекрасними не можуть бути аморальні вчинки.

Всебічний розвиток особистості може бути реалізований тільки на основі комплексного підходу. Також необхідним є простеження впливу процесу слухання музики на розвиток морального виховання.

Людина живе в суспільстві і не може бути вільною від вимог цього товариства. Ці вимоги стосуються в першу чергу моральних, етичних якостей людини, її поведінки. Вимоги не вигадані окремими людьми, не виникають стихійно і довільно, а складаються в процесі спільної праці і спілкування, приймають характер певних нормативних вимог до людини. У цих вимогах укладені обов'язки кожної людини стосовно суспільства, інших людей, самої себе.

Завдання морального виховання можна сформулювати так:

- усвідомлення вимог і норм суспільної моралі, вироблення моральних переконань, світогляду;
- розвиток у дітей почуття патріотизму;
- розвиток почуття поваги до старших, товариства та дружби з однолітками, турботи і уваги до оточуючих людей;
- вироблення вміння співпереживати, співчувати оточуючим людям;
- формування відповідального ставлення до своїх трудових завдань, ретельності в роботі, працьовитості, дисциплінованості, відповідальності у справах, праці;
- формування умінь і навичок працювати і жити в колективі, підкоряти свої особисті інтереси суспільним;
- формування таких рис характеру, як: принциповість і стійкість у переконаннях, правдивість, цілеспрямованість і творче ставлення до праці, непримиренність до несправедливості, дармоїдства;
- формування навичок культури поведінки та ін.

Для правильної організації морального виховання засобами музики треба від самого початку ясно уявити собі цілі і можливості такого виховання. Музика насамперед виховує дисципліну, прагнення до досконалості, яке приносить велике емоційне задоволення. Другий важливий аспект — стимулювання розумового розвитку з допомогою музики. Третім аспектом є емоційне виховання,

без якого не можна досягти повної зрілості. Для досягнення цих та низки інших цілей виховання треба мати на увазі деякі додаткові міркування. Перш за все потрібно постійно піклуватися про інтереси всіх дітей, прагнути до того, щоб кожен отримував повноцінні музичні знання в процесі занять у дошкільному закладі, школі та після її закінчення. Як тільки діти почнуть знаходити радість у заняттях музикою, вони захочуть більше про неї дізнатися: як вона записується, як прочитати нотні позначення, щоб перетворити їх на звуки, задумані композитором. Збагнувши радість музичних занять, діти стануть охоче займатися музикою.

Отже, музика по-справжньому виховує, бо вона не тільки розвиває розум, але й розвиває і ушляхетнює почуття. Якщо в процесі навчання ми не будемо виховувати людину в цілому, тобто її тіло, мозок і душу, ми не виконаємо свого обов'язку стосовно тих, кого ми вчимо.

Джерела

1. Бесіди про педагогіку і виконавство: до узагальнення творчого досвіду фл. факультету МДК ім. П.І. Чайковського. — М. : МДК, 1992.
2. Бігус А.Ф. Питання музичного виховання і навчання : навч.-метод. посіб. / А.Ф. Бігус. — Мн. : Бел. держ. пед. ун-т, 2005.
3. Григор'єва О.М. Психолого-педагогічні умови розвитку музично-естетичного смаку молодших школярів / О.М. Григор'єва // Музичне і театральне мистецтва: проблеми викладання. — 2006. — № 2. — С. 12–15.
4. Григор'єва О.М. Критерії розвиненості музично-естетичного смаку молодших школярів / О.М. Григор'єва // Музичне і театральне мистецтва: проблеми викладання. — 2008. — № 3. — С. 34–37.
5. Дмитрієва Л.Г. Методика музичного виховання в школі : підруч. для студ. середовищ. пед. навч. закладів / Л.Г. Дмитрієва, І.М. Чорноіваненко. — М. : Академія, 2000.
6. Жукова Т.В. Морально-естетичне виховання підлітків у процесі позаурочної музичної діяльності / Т.В. Жукова. — Вітебськ : ВДУ ім. П.М. Машерова, 2000.
7. Зіміна О.М. Основи музичного виховання і розвитку дітей молодшого віку : підруч. для студ. вузів / О.М. Зіміна. — Мн. : Владос, 2000.
8. Карташов С.А. Формування музично-естетичної культури молодших школярів : метод. реком. / С.А. Карташов. — Вітебськ : УО «ВДУ ім. П.М. Машерова», 2008. — 43 с.
9. Комісарова Л.М. Дитина у світі музики / Л.М. Комісарова // Дитина в дитячому саду. — 2005. — № 1. — С. 13–18.

10. Легаскі де Арісменді Альсіра. Дошкільне музичне виховання / Легаскі де Арісменді Альсіра. — М. : Прогрес, 1989.
11. Матоніс В.П. Музично-естетичне виховання особистості / В.П. Матоніс. — Л. : Музика, 1988.
12. Методика музичного виховання в дитячому саду: за спец. «Дошкільне виховання» / за ред. Н.А. Ветлугіной. — М. : Просвещение, 1989.
13. Методологічні, організаційні новації та проблеми музичної освіти та виховання в сучасних умовах : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., БрДУ, 22–24 травня 2000 р. — Брест, 2000.
14. Музика: попит, проблеми, реклама, інформація / ред. Л.А. Макаранка. — Мн. : Вид. Муз. товариства БРСР, 1990.

В статье раскрыт вопрос формирования морально-эстетического развития детей в процессе слушания музыки, определены основные задания и принципы музыкального образования дошкольников, составляющие музыкально-эстетическую культуру личности. Описан процесс слушания музыки как способ развития эстетических и моральных качеств личности.

Ключевые слова: музыкальное воспитание, морально-эстетические качества, личность.

The article deals with the problem of children's moral and aesthetic development in the process of listening to music, determines main tasks and principles of pre-school children's music education, musical and aesthetic components of personality. It describes the process of listening to music as the way of development of person's aesthetic and moral qualities.

Key words: music education, moral and aesthetic qualities, personality.